

Léva romjai

Léva vára és a két Dobó

Talán nem túl közismert dolog, hogy Léva vára, az „egri hős”, Dobó István révén is megidézhető, bár a Felvidék e végvárának változatos története nélküle is gazdag forrása a nemzeti emlékezetnek. Nemcsak azért, hogy romkövei történelmünk sok jeles személyiségének emlékét őrzik, olyanokét, mint például Csák Máté, a Lévaiak, Bethlen, Thököly vagy a Rákócziak — hogy csak a legnagyobbakat említsük —, hanem azért is, hogy története századokon át szerves része sorsformáló nemzeti küzdelmeinknek.

1. A Léváról szóló első írásos emlék 1156-ból származik, ez még csak kis egyháziókként említi. Ekkor Bars vára a vidék központja, amely Bors vitéz nevével hozható összefüggésbe, ki a legenda szerint oroszánokat nevelt barsi várában. Vannak, akik innen eredeztetik Léva oroszános címerét is, sőt a latin „leo”-ból magának a városnak a nevét. A vár minden bizonynyal a 13. század utolsó harmadában épült, hogy átvegye a tatárdúlás idején elpusztult Bars helyét és szerepét, és részévé váljon a IV. Béla idején kiépülő várrendszernek. A hűbéri anarchia idején Csák Máté birtoka, aki egyébként először említi Léva várát, egyik, 1318-ban kelt oklevelében. Csák halála után a vár Károly Róbert tulajdonába kerül, jelezve a központi királyi hatalom megszilárdulását e vidéken is. 1330-ban Bechei Imre, a vár első várnagya, királyához való hűségét bizonyítandó, itt fejezi le Zách Felicián lányát, Sebét. 1387-ben Zsigmond Léva várát udvari vitézének Sárai Lászlónak adományozza. Ezzel kezdetét veszi a Sárai—Lévai—Cseh család másfél százados uralma, amely joggal nevezhető Léva (első) aranykorának. A lévaiak, főleg közjogi szereplésük és sikeres hadi vállalkozásaik eredményeként, Magyarország leghatalmasabb, legbefolyásosabb főuraivá léptek elő. Lévai birtokaik gyarapítása során nem idegenkedtek önkényes módszerek alkalmazásától sem, sokszor keserítve meg ezzel szomszédaik életét. Ebben méltó „utódjuk” volt a zsarnokoskodó, de vitéz Balassa Menyhért, ki 1544-ben hősiességgel védelmezte meg lévai birtokát a törökkel szemben. Ennek emlékét sokáig a Balassa-kapu őrizte. Esztergom eleste után Léva fontos hadászati szerephez jut. A három részre szakadt Magyarország királyi részének egyik fontos végvára lett: feladata a bányavárosok (Körmöc, Bakabánya, Bélabánya és Újbánya) felé vezető utak védelme. Ezt a szerepét Léva méltón látta el, egészen a 17. század közepéig, annak ellenére, hogy az udvar gondoskodása nem mondható éppen folytonosnak. 1552-ben elesett Drégely és Ság, s ezzel a végvári harcok nehéz korszaka köszöntött Lévára. Két pogány közt öröldve, de állták a sarat Léva törökverő vitézei: köztük Thury György és a két Dobó — apa és fia — gondoskodása és vitézsége védi a várat a legnehezebb időkben.

2. 1558-ban Ferdinánd Léva várát és városát, annak összes tartozékaival ruszkai Dobó Istvánnak adományozza, „ama kiváló szolgálatokért, amelyekkel önmagát úgy Eger várának védelmében, mind az erdélyi vajdaságban, majd Szamosújvár védelmében, annak 10 hónapos ostroma alatt és a török fogságban kitüntette”. A király az adománylevelet 1560-ban privilegiális formában is kiadta. A birtokba való beiktatás, mindannak ellenére, hogy Dobó érdemeit mindenki elismerte, nem ment simán, ugyanis Ghyimesi Forgách János tiltakozott ellene, azon a jogcímen, hogy a Lévai leányg révén a Forgáchok tartanak igényt a birtokra. Mindennek

ellenére Léva Dobóé lett. Dobó megszolgáltta ezt az adományt, de mint később kiderült, nem sok öröme tellett benne, bár tudatában volt annak, milyen terheket fog reá róni annak a stratégiai szerepnek az ellátása, amely Léva várára hárul. Emiatt nem is fájt a feje, hiszen életét a török elleni harcra tette fel. Dobó Léván sem telepedett babéjaira. Beiktatása után azonnal hozzáfogott a vár megerősítéséhez, védelmi képessége fokozásához. Az ő idejében nyerte el a vár és erődítményrendszere végső formáját, és 1709-ig, a vár pusztulásáig így is maradt fenn. A legjelentősebb építmény, amely ekkor épült, az a reneszánsz stílusú várkastély, amely ma is Dobó nevét viseli. A kastély mindkét oldalán egy-egy földbástyának vármászodott, amelyek szintén ekkor épültek, és a várat délkeletről, illetve délnyugatról védtek. A kastély bejárati kapuja fölött korabeli emléktábla örökíti meg Dobó, az építő nevét. Szövege: *Magnificus Dnus Stephanus Dobó de Ruszka comes Bars Medio Ladislai de Lekemér Iratris sui Fecit Anno Domini MDLXXI.*

Mint már említettük, Dobó energikusan és céltudatosan tevékenykedett Léván, de kevesebb szerencsével, mint Eger vagy Szamosújvár esetében. Hamarosan kiderült ugyanis, hogy élete leggyászosabb, legmegalázóbb szakaszának néz elébe. Mindjárt beiktatásának évében kénytelen volt leváltani első várkapitányát, Horváth Bertalant, annak erőszakoskodása és durvasága miatt. Helyébe Chutor Endrét nevezte ki. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy azokkal gyűlt meg a baja, akitől a legtöbb segítséget, támogatást kellett volna kapnia. Míg Ferdinánd kegyeibe fogadta és kitüntette Dobót, addig utóda, Miksa, visszaélve az ún. nótával, hűtlenséggel vádolta, elfogatta és Pozsonyba záratta. Hogy mi volt az oka Dobó kegyvesztettségének, erre nehéz pontos magyarázatot adni. Elsősorban minden bizonnyal az, hogy Dobó azon magyar urak közé tartozott, akik nem voltak, mert nem lehettek elégedettek Miksa politikájával. Különösen az nem tetszett nekik, hogy Miksa édeskeveset törődött a rájuk bízott végvárak védelmi erejének fejlesztésével, de legtöbbször még annak a szükséges szinten tartásával sem. Ez nemhogy csak sértette Dobó és a többiek (Balassa János, Forgách Simon és Ferenc, Tahy Ferenc stb.) önérzetét, de az ésszerű védelmi politika minden alapelveinek is ellentmondott. Dobó legtöbbször nem is rejtette véka alá különvéleményét, ami nem maradt titok, és ez nemigen tetszhetett az uralkodónak. Ha valaha is megindokolták volna Dobó bezáratásának okát, az egyik koholt vád akár a velencei követ tollából is származhatott volna, aki ezt írta róla: „gazdag és tekintélyes ember, aki már Ferdinánd alatt az egész Erdély kormányzója volt. Léva nagyon erős és fontos vár birtokosa, a bányák völgyének elején. Mondják, hogy ott ez idő tájt bizonyos számú lovast és gyalogost gyűjtött össze s nagyon is kész lenne ő felségének a bányák elfoglalásával nagy kárt okozni, ha bánának, pedig azok a birodalom jövedelmének nagy részét szolgáltatják”. Viszonyát a királlyal nyilván az is elmégesítette, hogy a védelmére bízott bányavárosokkal nem volt a legjobb viszonyban, mivel a bányavárosok nehézményezték, hogy Dobó katonákat, felszerelést kért az őket védelmező végvárak számára. A bányavárosok nemcsak hogy nem küldtek támogatást, de több alkalommal panaszt is emeltek Dobó ellen a kamaránál. Dobó a nagy közegellenállás miatt nem tudott érvényt szerezni jogos követeléseinek, bár mint felső-bányavidéki főkapitánynak ehhez joga volt.

Dobó elfogatásának közvetlen okát a neki mindenáron ártani akaró Perényi Gábor szolgáltatta. Az ellenségeskedés azért robbant ki közöttük, mert Dobó jogot formált magának a jelentékeny jövedelmű Sárospatak birtokára, amely ekkor Perényi kezén volt. Perényi a pereskedés alatt meghalt, a király a várat lefoglalta, s a tiltakozó Dobót pedig elfogatta. A szabadulás feltevése az lett volna, ha Dobó lemond birtokai és vagyona jelentős részéről a király javára. Dobó ezt méltatlannak találta, inkább csellel megszöktette magát. A rendek egy jelentős csoportja megelégedve Miksa önkényeskedéseivel, szembefordult vele, és az 1569. évi országgyűlésről távol maradt. A király ezután külön biztosítólevelekkel csalta őket Pozsonyba, ahol elfogatta őket, köztük Dobót is. A rendek közbenjárására azonban nem sokkal ezután, 1570-ben Dobó szabadlábra került. Szabadságát azonban már nem sokáig élvezhette Léván: az összesen három és fél éves fogságban elhatalmasodó közsvénye végzett vele. Sorsának kegyetlen állomását, Lévát elhagyva, testileg-lelkileg összetörve halt meg ősi várában Szerednyén, 1572 májusában.

Dobó István halála után lévai örökebe fia, Ferenc lépett, de a birtokot már csak zálogjogon nyerte el. Egyben Bars vármegye főispánja is lett. Léva Dobó Ferenc kezén maradt az örökség felosztása után is, amelyre 1578-ban került sor, így folytathatta apja Lévára nézve oly áldásos tevékenységét. Ő is igen nagy gondot fordított Léva védelmére, és sikeresen háritotta el a veszélyt, valahányszor a török arrafelé portyázott. Dobó Ferenc ritkán tartózkodott Léván, mert tisztét (Dunán inneni vicekapitány is volt) innen nem tudta volna maradéktalanul ellátni. Ennek ellenére megtalálta a módját, hogy befejezze az apja által elkezdett várkastély építését és a vár megerősítését. Dobó Ferencnek gyakran volt lehetősége, hogy bizonyítsa: vitézségben semmiben sem marad el apja mögött. Sok híres csatározás, portyázás fűződik nevéhez. Bátorsága és vakmerősége ismertté tette őt nemcsak sorstársai, de a török előtt is. Vitézségét, harcratermettségét több bajvívásban is bizonyította, ami nem volt ritka dolog ezekben az időkben, sőt már-már sportszerűen űzött foglalkozása volt ez a végvári vitézeknek. A bajvívások különösen a békeidőben szaporodtak meg; a magyarok és a törökök egyaránt így próbálták változatossá tenni végbéli napjaikat, adózva ezzel a vitézség és lovagiasság erényeinek. Léva

Léva a 16. század második felében

minden kétséget kizáróan legvitézesebb bajnoka e téren Thury György volt, akinek a bajvívás volt legfőbb gyönyörűsége, s akinek vitézségét Zrinyi Miklós is megénekelte:

*Szégyenli az Tury, hogy vagyon kőfalban
Sáncolva, akarna lenni táborában,
Mint erős oroszlán nem késik barlangban,
Mikor fekve találják vadászok abban.
Kiugrik haraggal, sok erős dárdát ront,
Vadász halomban már, erős hálót bont,
Valamerre fordul, piros vért sokat ont,
Igy Tury cselekszik, törököktől bántódott.*

Vele megvívni minden török számára megtiszteltetést jelentett. Dobó Ferenc is vitézül szerepelt sok bajvíváson, sokszor volt azok ünnepezt hőse. Legpompásabb bajvívása 1581-ben esett meg a korponai mezőn, ahol az az esztergomi szandzsákbég volt az ellenfele, akivel egyszer már megvívott Bozók vára alatt. A bajvívást nagy pompával rendezték meg a végvári vitézek színe-javának jelenlétében, s a magyarok lettek győztesek egy halottjukkal, 16 török ellenében.

Dobó Ferenc az apai örökséget minden tekintetben tovább gyarapította, s ebből Lévának is sokat juttatott. Eperjesen, 1602-ben bekövetkezett halálával Léva történetének is fontos szakasza zárult le.

3. A 17. század nem mondható éppen Léva aranykorának. E viharos században a kuruc-labanc csatározások, majd ismét a török veszély vészjósló fellegei gyülekeztek szakadatlanul a vár és a város fölött. Dobó Ferenc halála után a vár a nem kevésbé hányatott sorsú és magyarbarát érzelmeiről közismert Kollonich Szigfrid birtokába kerül, kinek tragikus életútja előképe is lehetne Léva eljövendő sorsának és pusztulásának.

1605-ben Rhédey Ferenc hajdúi ostromolták sikertelenül a várat. Ami nekik nem, az sikerül 1620-ban Bethlen Gábornak, de egy év múlva Koháry Péter révén ismét császári kézre került a vár. A harcok szünetében vigságra is jut idő: Esterházy István itt üli nagyszabású lakodalmát Thurzó Erzsébettel, s ez alkalommal lovagi játékokat is rendeznek. 1640-ben már Csáky László

a vár ura, kinek elnéző türelme parasztjaival szemben szőlássá lett. 1644-ben I. Rákóczi György hadai kerítették hatalmukba Lévát, de a császáriak ezt sem nézték sokáig ölbe tett kézzel.

A rendi felkelések első hullámai még el sem nyugodtak, amikor a vár védői ismét kénytelenek voltak szembenézni a török veszedelemmel. A zsitvatoroki béke ellenére ugyanis a török nagyszabású hadjárat tervét latolgatta, amely Lévát is veszélyeztette. 1663 őszén Ahmed Köprülü nagyvezír hatalmas seregével meg is jelent Léva alatt, és Bartakovich Gáspár, a vár kapitánya, nem látva esélyt a védelemre, feladta a várat. 1664 júliusában azonban a török hatalmas vereséget szenvedett a garamszentbenedeki csatában a császári hadaktól, amelyek vezetése de Souches tábornokra és Koháry István ezredesre bízott. Maga Koháry halálát lelte az ütközetben, emléket oszlop őrzi ma is a város határában, ahová lova hurcolta a holttestét. A török a csatavesztés után kénytelen volt kiüríteni a várat.

A megpróbáltatásoknak azonban koránt sincs vége. 1678-ban Thökölynek nem tud ellenállni a császári védősereg, nem sokkal később viszont ő marad alul, hogy 1682-ben ismét diadalt ülhessen Léván. 1703 őszén Ocskay László keríti csellel hatalmába a várat, majd itt tartja fényes esküvőjét Tisza Ilonával, helyt adva egy véget nem érő kuruc mulatozásnak. A következő évben kétszer is gazdát cserél a vár. 1704-ben itt üt tanyát maga a „nagyaság fejedelem”, II. Rákóczi Ferenc, hogy haditanácsot tartson a nagyszombati vereség után. A nyughatatlan sorsú vár ezután is kézzel jár, majd 1709 februárjában a kurucok, visszavonulóban a döntő trencsényi csatavesztésből, beteljesítik sorsát. A várarkokat betömik, a lőportornyot felrobantják, bástyáit megcsonkítják, ne lehessen többé a császáriaké sem.

A kurucokkal így Léva várának csillaga is lehanyatlott, hogy átadja helyét az enyészetnek, amelyben nincs többé helye harcnak, vizálynak, menyegzőnek, csupán az emlékezetnek.

Himmler György

Hogyan alapították Kölesdet a zsámbéki reformátusok?¹

A Buda és Esztergom közötti Zsámbék reformátusságának első bizonyítéka, hogy a huszita Budai Nagy Antal özvegye két fiával együtt itt telepedett le. Később a török uralom is kedvezett a reformációnak. 1541-ben a török szétlőtte a kolostort, majd rendbehozatta és a templommal együtt várrá alakította át. Emiatt, továbbá, mert a pálos szerzetesek elmenekültek, a faluban csak református istentisztelet volt.

Az 1686-os esztendő Zsámbék hőskorának legkiemelkedőbb dátuma. Ez év június 19-én Fehérvárról a törökök nagyobb lovas sereget küldenek az ostromlott Buda alá. Ezt a sereget Zsámbék alatt megtámadja a későbbi legendás híru kurucvezér, aki akkor az esztergomi huszárok hadnagya, *Bottyán János*, bár csak maroknyi csapat állt rendelkezésére a tízszeres túlerővel szemben. Keserves küzdelem alakult ki a két csapat között. A törökök már-már halálos csapást mértek az esztergomi huszárokra, amikor a környék református magyarjai kaszával, kapával estek neki a töröknek! Az egykorú írások szerint ebből a csatából egyetlen török sem menekült meg, mind levágták! — írja Szittyai Dénes.² Az esztergomi huszárok hadnagyát kapitánnyá léptették elő, s rábízták a zsámbéki várat. Alatta békében élhetett és szabadon gyakorolhatta vallását a jobbágyság.

1689-ben azonban vásónkői Zichy István személyében új gazdát kapott a vár. Az egész Zsámbéki-medencét (Tök, Perbál, Budakeszi, Budaörs) 30 000 forintért, teljes majorátus joggal megvette I. Lipóttól. Fia, Zichy Péter zavarta el a reformátusokat Zsámbékról. A kitelepítés 1710—1720 között folyt le. Csak azok maradhattak itt, akik „rekatalizáltak”, avagy reverzálist adtak a katolikus fél javára. Az elmenekülők Kölesdre kerültek, ahol a földesúr befogadta őket.

Tudjuk, hogy a török alól felszabadított területek benépesítésében elsősorban kétoldalú gazdasági érdekelttség érvényesült: ahhoz, hogy a földesúrnak haszna legyen a birtokából, embe-
reket kellett odateleptenie, akik dolgoztak, termeltek; másfelől pedig a jobbágyok szabadulni

¹Részlet a szerző Zsámbéki krónika című munkájából (*Szerk.*).

²Szittyai Dénes: Zsámbék. (Kézirat) Ráday Kollégium Levéltára.